

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ІНСТРУМЕНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сліпенюк В. В.

ВСТУП

Демократичні цінності, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини в сучасних українських реаліях набули особливо важливого значення, адже вони не лише надають нашій державі політичний та соціально-економічний розвиток, а й визначають її цивілізаційну приналежність до європейських держав. Наведене нерозривно пов'язано з утвердженням і вдосконаленням функціонування властивих для правової держави інститутів, які покликані забезпечувати не лише легітимність публічної влади загалом, а й створювати систему гарантій для тих фундаментальних правових цінностей і принципів, які становлять основу демократичної організації публічної влади.

Кожна частина держави відіграє свою роль у забезпеченні дотримання верховенства права, і судова влада є основою всіх них. Судова влада відповідає за тлумачення та застосування закону, який має бути релевантним до всіх суспільних відносин, які виникають у суспільстві. Це гарантує, що кожен у суспільстві може отримати вигоду від належного виконання функцій судової влади, навіть ті, хто безпосередньо не має справи з судами. Хоча сукупність законів у будь-якій державі чітко визначає юридичні зобов'язання та законні права, їх часто неможливо виконати або отримати без можливості звернутися до незалежної судової системи, здатної забезпечити їхню реалізацію.

Таким чином, роль судової системи полягає в тому, щоб гарантувати правову визначеність в тому числі з міжнародно-правовими зобов'язаннями країни, вирішувати спори та захищати права та свободи всіх.

Втім, змістовне наповнення поняття «правосуддя» не варто обмежувати виключно реалізацією судами таких повноважень у процесуальний спосіб. Останнє також охоплює питання організації судової влади, зокрема, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, суддівського самоврядування, взаємовідносин судів та органів судової влади з іншими гілками влади, тощо. Окреслені елементи є невід'ємними частинами механізму, який покликаний забезпечити життєдіяльність ефективної та доступної судової системи.

Існування даної системи є пріоритетом будь-якої демократичної країни, оскільки саме держава бере на себе обов'язок забезпечити для своїх громадян практичну реалізацію фундаментального права на судовий

захист. Доступність послуг судової системи має стосуватися всіх, у тому числі тих, хто перебуває в невідповідному становищі або має особливі потреби. Для справжнього верховенства права як основоположної засади правової держави, важливо, щоб усі процеси та рішення судової влади відповідали принципам справедливості, рівності, неупередженості та законності, а також щоб вони поважали права людини та забезпечували ефективні засоби правового захисту.

Формування якісної системи правосуддя є складним та відповідальним завданням, яке вимагає комплексного підходу та синтезування конституційних засад, що визначають нормотворчу діяльність організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, з міжнародними стандартами.

Заявивши в 1992 році про свої наміри членства в Раді Європи, наша держава одразу після здобуття незалежності взяла курс на європейську інтеграцію, який відстроювала під час Революції Гідності та продовжує виборювати під час російсько-української війни.

Наприкінці 2023 року Європейським Союзом відкрито переговори з Україною про вступ після виконання вимог. Підтвердивши свій демократичний вибір, спрямованість на побудову правової держави, Україною серед іншого прийнято зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Наведене обумовлює теоретичну та емпіричну актуальність проблематики євроінтеграційного впливу на розвиток українського правосуддя як інструмента забезпечення правової держави.

1. Європейські стандарти у сфері правосуддя

Формування незалежної та ефективною судової влади, яка забезпечує захист прав громадян та правову визначеність в суспільстві в Європейському Союзі не відноситься до компетенції конкретної держави та є справою всього європейського співтовариства. Враховуючи взяті євроінтеграційні зобов'язання, існує необхідність наукового осмислення сутності та системи європейських стандартів у сфері правосуддя.

Характеризуючи європейські стандарти у сфері правосуддя, слід розкрити значення терміну «стандарт».

В словникових джерелах термін «стандарт» у заданому нами контексті повсюдно визначається як зразок, модель, еталон, який приймають за вихідний для порівняння із подібними об'єктами¹.

Згідно приписів п. 1, 20 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» «стандарт» являє собою «нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики

¹ Сліпенюк В.В. Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2021. С. 130.

щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері». При цьому, «європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації»².

Не зважаючи на наявність нормативного визначення, серед правників тривають дискусії щодо змістовного наповнення терміну «європейський стандарт», зокрема й у сфері правосуддя.

Згідно трактування В.А. Луця, «європейські правові стандарти – це єдині, типові принципи й норми, які зафіксовані в основних джерелах права регіональних міждержавно-правових систем та є мінімальними правовими вимогами щодо правових систем держав-учасниць»³.

Досить широке поняття «європейський стандарт» запропоновано О.В. Саленко, Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, які під останнім розуміють «типові норми і принципи, котрі закріплені в основних документах Європейського Союзу та Ради Європи і котрих мають дотримуватися всі їхні держави-члени»⁴.

Подібне трактування зустрічаємо в О.В. Скрипнюка, який вважає, що «права та свободи, які містяться в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, – це мінімальні європейські стандарти у сфері прав людини»⁵.

А.Л. Паскар пропонує визначити «європейські стандарти правосуддя як передбачені міжнародними нормативно-правовими актами та розроблені прецедентною практикою ЄСПЛ вимоги або моделі, які висуваються до порядку здійснення судочинства, охоплені конвенційними гарантіями та розумінням поняття справедливого судового розгляду і спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав та інтересів особи в суді»⁶.

Частково поділяючи вказану думку, Л.М. Ніколенко наголошує, що це поняття «включає не тільки практику Європейського суду щодо застосування положень Конвенції, воно визначає розвиток всієї європейської системи права. Але практика Європейського суду є провідним елементом для реформування національного законодавства. Не може бути вироблений

² Про стандартизацію: Закон України від 05 червня 2014 року № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

³ Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2004. С. 175.

⁴ Саленко О.В. Гармонізація законодавства України про судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами: монографія. Київ: Алерта, 2016, С. 88.; Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 28.

⁵ Скрипнюк О.В. Права і свободи людини та громадянина: міжнародні стандарти, національна практика та проблеми їх конституційної модернізації в Україні. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 60.

⁶ Паскар А.Л. Європейські стандарти правосуддя. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 29 жовтня 2021 року) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 120–121.

єдиний незмінний стандарт для всіх країн Європи, кожна країна має свої національні особливості, які повинні бути враховані при удосконаленні законодавства. Європейський суд неодноразово підкреслював автономію держав-учасниць в організації судочинства. Звісно ж, що європейські стандарти окреслюють мінімальний рівень судового захисту, що гарантується людини у будь-якій державі»⁷.

Схожу думку має й С.В. Васильєв, який «вбачає у практиці Європейського суду з прав людини «європейські стандарти» судового захисту прав людини, зводячи зміст стандартів до судових рішень»⁸.

Проаналізувавши нормативні та загальнотеоретичні положення про європейські стандарти у сфері правосуддя, на нашу думку, під ними слід розуміти регламентовані фундаментальними документами Європейського Союзу та Ради Європи норми, що визначають мінімально необхідний обсяг правових вимог для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя на національному рівні, та орієнтують діяльність держав на виконання позитивних обов'язків щодо його забезпечення.

Розкриваючи теоретико-методологічну специфіку європейських стандартів у сфері правосуддя, варто зауважити, що попри відносно незалежну та самостійну правову природу, дані стандарти сформувались в європейській правовій системі, зумовлені її розвитком та є особливим інструментом «галузевого» призначення.

На підставі наведеного видається, що до ознак європейських стандартів у сфері правосуддя доцільно віднести наступні:

- закріпленість у документах Європейського Союзу та Ради Європи, які попри створення в різні історичні періоди та певні відмінності в предметі правового регулювання, містять положення щодо забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в державі;

- формування за результатами загальноєвропейського консенсусу, який досягається під час тривалих обговорень та дискусій серед різних представників європейської спільноти в усіх державах-членах;

- вірцевість для держав, які їх ратифікували, тобто дані стандарти повинні знаходити своє відображення у профільних національних актах країн, які взяли на себе відповідні позитивні зобов'язання, та безпосередньо під час здійснення правосуддя;

- закріпленість мінімального рівня правових вимог для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя, тобто достатнього для належного захисту прав і свобод не лише фізичних та юридичних осіб, а й держави;

⁷ Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. Червень. С. 266.

⁸ Васильєв С.В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. *Проблеми законності*. 2012. № 120. С. 72.

- впровадження та захист за допомогою плюралізму інституціональних механізмів як формальних (конституційні акти, профільні акти у сфері судочинства) та неформальних (звичаї, угоди, домовленості) інституцій;

- переважно політико-юридичний характер санкцій за порушення позитивних зобов'язань щодо означених стандартів.

За період свого існування європейською спільною створено ряд фундаментальних документів, в яких закріплені стандарти у сфері правосуддя. Перш за все, на європейському рівні право на незалежний і безсторонній суд гарантується ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.⁹ Приписами даної статті визначено загальні засади судового розгляду – публічність, незалежність і безсторонність суду, законність процедури, а також визначено критерії дотримання презумпції невинуватості.

Найавторитетнішим документом після згаданої Європейської конвенції з прав людини, який закріплює стандарти правосуддя на європейському рівні, є Рекомендація (94)12 Комітету міністрів щодо незалежності, ефективності та ролі суддів.¹⁰ Приписами даного акту надано рекомендації урядам держав-членів Ради Європи для вжиття всіх необхідних заходів щодо зміцнення незалежності та дієвості суддівського корпусу.

Також положення Хартії основних прав ЄС мають важливе значення для утвердження європейських стандартів правосуддя у країнах-членах ЄС. Зокрема, розділом VI закріплено загальні засади щодо відправлення правосуддя на національному рівні у відповідності до стандартів, вироблених для забезпечення «правозахисного» світогляду громадян ЄС як членів багатонаціонального суспільства заснованого на повазі до прав людини і цінностей свободи, солідарності та безпеки¹¹.

В контексті дослідження європейських стандартів правосуддя не можна обійти увагою й Європейську хартію про статус суддів, в якій закріплено положення, спрямовані на забезпечення найкращих гарантій компетентності, незалежності та неупередженості суддів, які мають бути застосовані в законах про статус суддів різних європейських держав з метою конкретного забезпечення найкращого рівня гарантій прав і свобод людини щодо незалежного і справедливого правосуддя¹².

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

¹⁰ Рекомендація (94) 12 Комітету міністрів щодо незалежності, ефективності та ролі суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

¹¹ Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення 23.02.2024 р.).

¹² Європейська хартія про статус суддів від 8-10 липня 1998 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 23.02.2024 р.).

Оскільки ці документи не вдаються в деталі, було зроблено ряд спроб створити більш досконалі документи щодо справедливого та дієвого правосуддя. Серед них варто відмітити нормативні акти таких суб'єктів як:

- Консультативна рада європейських суддів (Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права, Висновок № 13 (2010) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі суддів у виконанні судових рішень, Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний термін та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів, Висновок № 5 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо права та практики призначення суддів до Європейського суду з прав людини, Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності та ін.);

- Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанської комісії) (Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо призначення суддів від 16-17 березня 2007 року, Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства – систематичний огляд» від 3 жовтня 2008 року, Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина 1: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією 12–13 березня 2010 року, Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) ос пропозицій внесення змін до законопроекту «Про внесення змін до Конституції України посилення гарантій незалежності суддів» 10 грудня 2013 року та ін.);

- Комітет Міністрів Ради Європи (Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 р., Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя від 28 лютого 1984 року, Рекомендація Res (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 05 вересня 2001 року, Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 08 січня 1993 року та ін.);

- Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами, Керівні принципи для кращого виконання наявної рекомендації про медіацію в кримінальних справах, Керівні принципи для кращого виконання наявних рекомендацій про медіацію в сімейних справах і медіацію в цивільних справах, Європейська комісія з ефективності правосуддя (СКЕП) Інструкція із проведення опитування щодо рівня задоволеності користувачами якістю судових послуг у державах-членах Ради Європи та ін).

Низка стандартів у сфері правосуддя також формується прецедентним правом Європейського Суду, яке проливає світло на низку важливих аспектів організації та безпосереднього провадження правосуддя, але за своєю природою не підходить до цього питання систематично рішення. В даному контексті вважаємо за доцільне відмітити окремі справи, які розглядалися Європейським Судом з прав людини, а саме: справа «Рінгайсен проти Австрії» (щодо незалежності суду від органів публічної влади та сторін), справа «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (щодо легітимності обмежень права на доступ до суду), справа «Занд проти Австрії» (щодо дотримання процесуальних норм під час здійснення правосуддя), справа «Ріпан проти Австрії» (щодо публічності правосуддя), справа «Олександр Волков проти України» (щодо побудови судової системи України) та ін.

Аналіз приписів джерел європейських стандартів у сфері правосуддя вказує на їхнє різноманіття, що обумовлює необхідність систематизації та класифікації останніх.

Цікавий погляд щодо побудови системи і видів європейських стандартів у сфері правосуддя висловив В.Д. Бринцев, який поділяє останні на «комплексні стандарти, що закріплюють правила розгляду судових справ і загальні принципи (справедливість, неупередженість, публічність, відкритість, рівність всіх перед законом (судом) тощо); стандарти (принципи) побудови системи судових органів (самостійність суду, незалежність суддів, єдність судової системи, доступність структур судової влади для всіх верств населення)» [с. 36-37]¹³.

На думку О.В. Саленко, «до європейського рівня міжнародних стандартів у сфері судоустрою та статусу суддів відносять наступні стандарти: принципи та норми, закріплені в міжнародних документах, ухвалених під егідою Ради Європи; загальновизнані міжнародні стандарти Європейського Союзу».¹⁴

¹³ Бринцев В.Д. Система організаційного забезпечення судової влади України: дис...д-ра юрид. наук: 12.00.10. Х., 2011. С. 36–37.

¹⁴ Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. Червень. С. 266.

Г.О. Бабенко запропонувала систему європейських стандартів судоустрою й статусу суддів, яка складається з двох груп: «1) загально-визнані європейські стандарти, тобто обов'язкові європейські стандарти; 2) спеціальні європейські стандарти в сфері судоустрою й статусу суддів, тобто ті, що мають рекомендаційний характер»¹⁵.

Загалом поділяючи вище наведені думки, вважаємо за доцільне доповнити систему європейських стандартів у сфері правосуддя також й за допомогою наступних класифікаційних критеріїв.

Так, залежно від безпосередності закріплення стандартів у регіональному документі: номінальні – закріплюють лише загальні засади провадження правосуддя та окремі рекомендації урядам щодо забезпечення його справедливого та дієвого функціонування; змістовні – безпосередньо вказують на дії та можливості учасників судового процесу для забезпечення справедливого та дієвого правосуддя.

Залежно від ступеню обов'язковості європейській стандарти у сфері правосуддя поділяються на: обов'язкові – реалізація є необхідною для держав, які ратифікували відповідні документи за будь-яких соціально-політичних умов, оскільки забезпечується застосуванням політико-юридичних санкцій; рекомендаційні – реалізація не має формальної обов'язковості, однак у разі досягнення визначених соціально-політичних умов їхнє виконання є бажаним з метою уникнення політико-юридичних санкцій.

Залежно від кола адресатів європейській стандарти у сфері правосуддя поділяються на загальні – поширюються на всіх суб'єктів у сфері правосуддя; спеціальні – поширюються на окремі групи суб'єктів у сфері правосуддя (суддів, найбільш вразливі верстви населення, свідків, потерпілих тощо).

Залежно від правової природи європейські стандарти у сфері правосуддя поділяються на: нормативні стандарти (утворені за результатами нормотворчої діяльності Європейського Союзу та Ради Європи), прецедентні стандарти (утворені за результатами правозастосовної практики Європейського Суду з прав людини).

Аналіз окресленої системи нормативно-правових актів, які сформували систему європейських стандартів у сфері правосуддя, залежно від предметного спрямування надає змогу поділити їх на дві взаємопов'язані групи:

- європейські стандарти щодо побудови незалежної судової гілки влади й наповнення останньої професійним та добросовісним суддівським корпусом;

- європейські стандарти щодо здійснення правосуддя при розгляді цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ.

Надаючи загальну характеристику стандартів першої групи, насамперед відзначимо, що незалежність означає свободу від тиску на ухвалення судових рішень і передбачає наявність гарантій проти неправомірного впливу на суддів під час виконання ними своїх обов'язків суддів.

¹⁵ Бабенко Г.О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 354.

При цьому, поняття незалежності включає як зовнішню, так і внутрішню незалежність. Зовнішня незалежність означає незалежність від інших органів влади, тобто виконавчої влади та парламенту, сторін провадження в суді та суспільства в цілому. Внутрішня незалежність означає незалежність від інших членів судової влади.

Незалежність судової влади є основою верховенства права та має важливе значення для функціонування демократії та дотримання прав людини. Фундаментальне право на «справедливий судовий розгляд» «незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» закріплено в ст.6 Європейської конвенції з прав людини¹⁶. Крім того, європейський стандарт незалежності судової гілки влади ґрунтується на ст.19 Договору про Європейський Союз,¹⁷ яка вимагає від держав-членів забезпечити ефективний судовий захист у сферах, охоплених законодавством ЄС, на ст.47 Хартії основних прав ЄС, яка вимагає від держав-членів гарантувати справедливий судовий розгляд та ефективний судовий захист при імplementації законодавства ЄС,¹⁸ а також щодо ст. 2 Договору про Європейський Союз, яка включає верховенство права серед цінностей, спільних для держав-членів і яких вони зобов'язалися при вступі до ЄС (як того вимагає ст.49 цього акту).

У цьому випадку суддівська незалежність постає як багатогранне правове поняття. По-перше, кожен учасник судового процесу має право на вирішення його спору незалежним органом. У цьому сенсі воно впливає з права на справедливий суд. По-друге, незалежність судової влади є невід'ємною ознакою однієї з основних гілок влади в державі, а на наднаціональному рівні – повноважень як ЄС, так і Ради Європи. У цьому сенсі незалежність судової влади є передбачуваним, але життєво важливим наслідком теорії розподілу влади. Але будується третій вимір: незалежність суддів як суттєвий елемент прав і обов'язків, який інтегрує правовий статус судді. Таким чином, це визначальний елемент статусу суддів.

Протягом останніх років Європейський суд вважає розробку спільних мінімальних стандартів судової незалежності необхідною не лише для того, щоб національні суди гарантували ефективний судовий захист, але й щоб зберегти взаємну довіру між національними судовими системами в межах ЄС. У своїй прецедентній практиці щодо незалежності судової влади Суд ЄС зосередив увагу на автономії судової влади від інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), на сприйнятті громадянами незалежності та

¹⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

¹⁷ Договір про функціонування Європейського Союзу від 07 лютого 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

¹⁸ Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення 23.02.2024 р.).

на конкретних гарантіях незалежності в рамках процедур призначення та дисциплінарних проваджень для суддів.

Незалежність судової гілки влади досягається шляхом якісного наповнення суддівського корпусу за допомогою проведення добору спеціальним органом, половину складу якого складають судді, на засадах етнічної, соціальної та гендерної рівності й недискримінації лише на основі здібностей і знань без врахування стажу роботи як умови для просування.

Європейські стандарти щодо здійснення правосуддя мають свої відмінності в залежності від юрисдикції справи. Втім серед загальнозначених, які знайшли своє відображення в Європейській конвенції з прав людини, Хартії основних прав ЄС, а також документах Консультативної ради європейських суддів, Європейської комісії «За демократію через право», Комітету Міністрів Ради Європи, Європейської комісії з питань ефективності правосуддя, варто відмітити розумні строки провадження, ефективний доступ до судового провадження, рівність можливостей сторін та змагальність процесу, публічність та обґрунтованість судового рішення, наявність правового сприяння та правової допомоги, ефективність виконання судового рішення, наявність спеціальних процедур розгляду особливих категорій справ, зокрема, щодо найменш захищених верств населення тощо.

Окреслені стандарти є основою для здійснення правосуддя у державах-членах ЄС та своєюдиною дорожньою картою для країн, які прагнуть увійти до його складу. Не є винятком й Україна.

2. Україна на шляху побудови правосуддя у відповідності до європейських стандартів

Важливим пріоритетом для України та її громадян протягом всього періоду з дня проголошення незалежності є інтеграція до Європейського Союзу. Прагнення до набуття статусу держави-члена цього унікального наддержавного об'єднання стали основною рушійною силою демократичних змін протягом останнього десятиліття та мотиватором низки ключових реформ, заснованих на європейських цінностях. Яскравим прикладом боротьби за приналежність до європейської спільноти стала Революція Гідності, яка уособлювала собою потужний протест тисяч українців щодо відмови диктаторського уряду від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в листопаді 2013 року.

Не визнаючи самостійного вибору українського народу, РФ розпочала війну проти України. Однак, попри це, наша держава, зазнаючи людських та економічних втрат, тимчасової окупації окремих регіонів, протягом багатьох років залишається стійкою демократією, наближаючись до Європейського Союзу та поступово приєднуючись до «*acquis communautaire*». Широкомасштабна російська інтервенція в 2022 році не лише довела готовність українців захищати незалежність своєї країни, європейський шлях її розвитку, а й об'єднала українську націю й зміцнила суспільну підтримку руху до ЄС.

Отримавши в 2022 році статус кандидата на вступ до ЄС Україна розпочала новий етап у відносинах з Брюсселем, який серед іншого передбачає адаптацію національного законодавства до європейського правового простору відповідно до приписів ст.288 Договору про функціонування Європейського Союзу, що є необхідним інструментом для забезпечення функціонування єдиного ринку ЄС з вільного руху товарів, послуг, капіталу та населення.¹⁹

Відзначимо, що через війну в Україні та постійні загрози всьому цивілізованому світу з боку росії, процедура вступу до ЄС для нашої держави відбувається за прискореним сценарієм, оскільки часу на звичну бюрократію немає. Разом з тим, прийняття Європейською Радою 14 грудня 2023 року історичного рішення про початок переговорів про вступ України до Європейського союзу, все ж обумовлює виконання нашою державою низки вимог.

Однією з ключових вимог у цьому контексті є впровадження реформи у сфері правосуддя, від результативності якої значною мірою залежить успіх нашої країни на шляху до євроінтеграції. Так, задля приведення законодавства України у відповідність до європейського рівня щодо дотримання основоположних фундаментальних прав людини, принципів верховенства права, а також щодо протидії корупції, в Україні має бути проведена реформа Конституційного Суду України та завершені зміни у Вищій раді правосуддя і Вищій кваліфікаційній комісії суддів. Відзначимо, що окреслені вимоги є не випадковими, а були викликані системною кризою в діяльності цих судових органів, яка посягала на ключовий європейський стандарт у сфері правосуддя – незалежність суддів.

Єдиною інституцією, яка має змогу скасовувати нормативно-правові акти, що регламентують будь-яку сферу суспільних відносин, визнаючи їх неконституційними, та тлумачити Конституцію є Конституційний Суд. Даний орган відіграє ключову роль у демократичних країнах, оскільки має змогу утримувати баланс гілок влади, тим самими попереджувати узурпацію влади та захищати права та свободи людини. Натомість, в авторитарних державах органи, які наділені повноваження переглядати рішення влади на відповідність Конституції, є механізмом для блокування демократичних процесів й легалізації нормативно-правових актів/рішень, які прийняті супереч правам і свободам людини.

Конституційні Суди займають особливе місце в правових і політичних системах держав-членів ЄС, які разом розуміються як Європейська конституційна демократія. Вони залежать одне від одного в реалізації своїх нормативних ідеалів та інструментальних цілей у сучасному світі, де державні кордони відіграють менш помітну роль.

Історія єдиного органу конституційної юрисдикції, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України, розпочалась 1996 року з моменту

¹⁹ Договір про функціонування Європейського Союзу від 07 лютого 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення 23.02.2024 р.)

прийняття відповідного профільного нормативно-правового акту. Однак, через майже п'ятнадцять років Конституційний Суд України втратив свою ефективність та авторитет, спричинивши одну з найбільших конституційних криз в нашій державі.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року № 1401-VIII серед іншого внесено зміни до ст.146 Основного Закону України та визначено конкурсні засади добору кандидатур на посаду суддів Конституційного Суду України.²⁰ 13 липня 2017 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про Конституційний Суд України» № 2136-VIII,²¹ яким запроваджено принципово нові засади роботи Конституційного Суду України та новий порядок відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду суб'єктами призначення. Попри це, Президент України, Верховна Рада України і з'їзд суддів продовжили призначати членів Конституційного Суду України осіб без відкритого та прозорого конкурсу-перевірки.

Особливо гострим питання якісного та незалежного складу Конституційного Суду України стало восени 2020 року, коли рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року визнано неконституційними кілька положень закону «Про запобігання корупції», які стосуються можливості Національного антикорупційного бюро розслідувати та притягувати до відповідальності осіб, винних у незаконному збагаченні. Відмітимо, що в ході конституційного провадження Президентом України як його учасником заявлено відвід чотирьом суддям Конституційного Суду, у тому числі судді-доповідачу, через наявність конфлікту інтересів, а саме не подання належної декларації про свій фінансовий стан. У рішенні Суд, всупереч останнім антикорупційним діям, вжитих Україною, зазначив, що не вважає істотним порушенням законодавства подання завідомо недостовірних відомостей або умисне неподання декларації посадовими особами, які зобов'язані це робити.

Також, чималі дискусії причинив вихід Конституційного Суду України за межі звернення депутатів, які прохали визнати неконституційними одинадцять положень закону «Про запобігання корупції», однак, у своєму рішенні суд з власної ініціативи скасував майже вдвічі більше положень.²²

Дане рішення призвело до зіткнення трьох гілок влади, оскільки Суд фактично заявив, що основні елементи антикорупційного законодавства

²⁰ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст.532.

²¹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

²² Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/13-r2020> (дата звернення 23.02.2024 р.)

України, ухваленого в 2014–2020 роках, були неконституційними. Це рішення не лише підірвало антикорупційні ініціативи в Україні, але й мало широкий негативний вплив на економіку та інвестиційні перспективи України, зокрема поставило під сумнів безвізовий режим з ЄС.

За зверненням Президента України, 10 грудня 2020 року Венеційська комісія та Генеральний директорат з прав людини та верховенства права Ради Європи опублікували висновок щодо рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020, яким вказали, що попри критичні зауваження до його мотивації, дане легітимним та таким, що підлягає виконанню. Разом з тим, також рекомендовано запровадити нову процедуру відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України за допомогою спеціального органу з міжнародних експертів та представників громадянського суспільства, що має перевіряти професійні якості та доброчесність кандидатів; закріпити можливість повторного відкриття справ Конституційного суду України, уточнити дисциплінарну процедуру та процедуру відводів суддів даного органу. Крім того, також надані рекомендації щодо тимчасового утримання від заповнення вакантних суддівських посад до впровадження до Конституційного Суду України нових правил відбору²³.

Вище окреслені рекомендації повторено й надалі, зокрема у Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року, в якому зазначено, що Конституційний Суд України все ще потребує термінового реформування відповідно до рекомендацій Венеційської комісії²⁴.

Таким чином, попри наявність рекомендацій щодо реформування Конституційного Суду України як незалежної інституції, відповідні реформи не проводились аж до моменту включення відповідної рекомендації до кандидатських вимог вступу України до ЄС та продовжувались порушуватись шляхом призначення нового судді КСУ, зокрема й в липні 2022 року.

З метою нагального вирішення питання прозорого та відкритого порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України суб'єктами призначення 06 вересня 2022 року Верховною Радою України ухвалено в першому читанні проект закону № 7662 щодо добору суддів до КСУ, яким запропоновано створити Дорадчу групу експертів у складі шести осіб (двох міжнародних експертів та по одному представнику

²³ Висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 10 грудня 2020 року. URL: [https://www.venice.soe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)039-e](https://www.venice.soe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)039-e) (дата звернення 23.02.2024 р.)

²⁴ Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10321-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення 23.02.2024 р.)

від Президента, Верховної Ради, З'їзду суддів та Венеційської комісії) як новий спеціальний орган для відбору суддів²⁵.

Пропоновані зміни в цілому позитивно вітались Венеційською комісією як такі, що спрямовані на реалізацію попередніх рекомендацій, однак, у висновку від 23 листопада 2022 року нею також змінено окремі складові реформи, що наразилось на критику серед вітчизняного суспільства²⁶. Попри це, 13 грудня 2022 року вказаний проєкт ухвалено в цілому, та 20 грудня підписано Президентом України як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах»²⁷.

Прийнятий нормативно-правовий акт наразився на критику серед представників Венеційської комісії та Європейського Союзу, що врешті-решт виразилось у прийнятті додаткового компромісного закону – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України» від 27 липня 2023 року № 3277-IX, яким забезпечено вирішальний голос міжнародних членів у Дорадчій групі експертів. Впродовж осені 2023 року Дорадчій групі експертів призначено п'ять із шести членів, після чого вона отримала статус повноважної.

Попри наявні позитивні зрушення й цілком позитивну оцінку європейських партнерів, слід звернути увагу, що окремі рекомендації Європейської комісії не знайшли свого належного відображення. Зокрема, мова йде про закріплення уточнення порядку відводів суддів Конституційного Суду України, притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, а також повторного порушення конституційного провадження й вимоги щодо обґрунтованості для кожного законодавчого положення, яке розглядається на предмет конституційності. Видається, що окреслені рекомендації не можуть вважатись другорядними, оскільки їхнє виконання прямо впливає на забезпечення незалежності суддів цієї інституції, що й загалом є предметом реформи.

Ще однією вимогою до України в процесі євроінтеграції та побудови правосуддя у відповідності до європейських стандартів є реформування

²⁵ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах № 7662 від 12 серпня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40213> (дата звернення 23.02.2024 р.)

²⁶ Висновок Венеційської комісії щодо проєкту закону № 7662 від 23 листопада 2022 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2022\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2022)046-e) (дата звернення 23.02.2024 р.)

²⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2846-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text> (дата звернення 23.02.2024 р.)

Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ).

В кожній демократичній державі народ бере участь у формуванні основних органів публічної влади: парламенту та органів місцевого самоврядування. Втім, народ не має змоги сформувати всі органи публічної влади, оскільки це не лише перезавантажить систему організації суспільства, а й призведе до даремної політизації сфер, правова природа яких передбачає формування за професійним принципом. До окреслених сфер відноситься й правосуддя, що є особливою галуззю діяльності держави, яка потребує незалежного і професійного виконавчого корпусу.

Саме тому, функції щодо якісного наповнення суддівського корпусу з метою розбудови правової держави, зміцнення громадянського суспільства та формування довіри громадян покладаються на органи суддівського самоврядування, серед яких важливу роль відіграють й Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

В 2016 році парламентом прийнято Закон України «Про судоустрій та статус суддів», яким закріплено механізм щодо перевірки не лише моральних та ділових якостей суддів, а й їхньої доброчесності. Реалізація останнього покладалась саме на новостворену Вищу раду правосуддя та Вищу кваліфікаційну комісію суддів. Розділом IV цього акту закріплено, що Вища кваліфікаційна комісія суддів оцінює відповідність кандидатів і чинних суддів встановленим критеріям, а Вища рада правосуддя, розглядаючи подання ВККСУ могла відмовити у внесенні подання Президенту України про призначення кандидата на посаду судді або звільнити суддю²⁸.

У зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Закону України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування»²⁹ повноваження тогочасного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України було припинено.

Для створення нової ВККСУ ВРП мала 90 днів з дня набуття чинності закону. Однак, остання сама давно потребувала реформ, а тому своїми діями (призначення до ВККСУ осіб не з числа рекомендованих, вимоги подання до міжнародних партнерів документів на підтвердження відповідного професійного стажу та освіти) нівелювала законність та прозорість формування ВККС, загалом безпідставно пролонгувавши його. Крім того, Конституційний Суд України рішенням від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 взагалі визнав окремі положення вищевказаного закону та інших законів щодо судоустрою неконституційними, чим фактично відмінив відповідну реформу³⁰.

²⁸ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

²⁹ Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування: Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 354.

³⁰ Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо

На цьому процес реформування ВРП та ВККСУ з метою добору професійних та добросовісних членів не зупинився. 14 липня 2021 року Верховна Рада України прийнято Закон України № 1635-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя»³¹, яким запроваджено новий порядок призначення та оцінювання членів цих органів. Зокрема, з цією метою створено Етичну раду як незалежного органу, уповноваженого на перевірку діючих членів та кандидатів на посади у вище зазначених органах суддівського самоврядування.

Після початку роботи Етичної ради в лютому 2022 року, більшість членів ВРП висловили думку, що цей суб'єкт не має під собою конституційної основи, ставить під загрозу гарантовану Конституцією України незалежність судової влади, а також звинуватили в порушенні послідовності оцінювання, яке розпочалось саме з діючих членів, й достроково склали свої повноваження³². Наведене призвело до втрати Вищою радою правосуддя своєї повноваженості, що стало складним викликом для всієї судової влади в умовах повномасштабного російського вторгнення. Зокрема, унеможливилось вирішення питання про територіальну підсудність судів, які знаходяться на тимчасово окупованій території, притягнення до дисциплінарної та кримінальної відповідальності суддів-колаборантів, а також звільнення суддів за заявою про відставку, за власним бажанням, за станом здоров'я.

Таким чином, на момент отримання Україною статусу держави-кандидата на членство до Європейського Союзу, Вища рада правосуддя не працювала понад чотири місяця, а Вища кваліфікаційна комісія суддів України – понад три роки. Враховуючи всю важливість цих органів суддівського самоврядування для формування професійного та добро-

відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII.URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/uhvalenorishennya-u-spravi-za-konstytuciynym-podannyam-verhovnogo-sudu-shchodo-sudoustroyu> (дата звернення 23.02.2024 р.)

³¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України від 14 липня 2021 року № 1635-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 320.

³² Про звернення Вищої ради правосуддя до Верховного Суду як суб'єкта права на конституційне подання щодо конституційності окремих положень законів : Рішення Вищої ради правосуддя від 12 серпня 2021 року № 1822/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1822910-21#Text> (дата звернення 23.02.2024 р.); Вища рада правосуддя припинила роботу: звільнилися одразу 10 членів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324971/> (дата звернення 23.02.2024 р.).

чесного суддівського корпусу, та й загалом провадження незалежного та справедливого правосуддя, Європейська комісія рекомендувала завершити процес кадрового наповнення ВРП та ВККСУ.

Попри всі складнощі у роботі Етичною радою оцінено понад вісімдесят кандидатів, й призначено до ВРП одинадцять нових членів, після чого що надало змогу в січні 2023 року відновити повноважність останньої³³, а в червні 2023 року – відновити діяльність ВККСУ³⁴.

Видається, що окреслені зміни покращать процес здійснення суддівського самоврядування, нададуть змогу здійснювати дисциплінарні провадження, а також нарешті розблокують процес проведення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів, яких на сьогодні в Україні близько двох з половиною тисяч, що знову ж таки надасть змогу залучити до процесу здійснення правосуддя нових незалежних суддів, які вмотивовані на побудову в Україні правової держави європейського зразка.

Окреслені зміни у процесі добору суддів Конституційного Суду України, а також відновлення роботи Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України позитивно віталися Європейською комісією, яка у своєму звіті від 08 листопада 2023 року оцінила як виконані рекомендації щодо побудови правосуддя, й рекомендувала розпочати переговори з Україною та Молдовою³⁵.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, можна резюмувати, що євроінтеграційна спрямованість діяльності органів публічної влади безумовно справила наймасштабніший вплив на розвиток українського правосуддя як інструмента забезпечення правової держави з моменту незалежності України. Отримавши дві ключові вимоги у сфері правосуддя, необхідних для вступу до ЄС, Україна одразу взялась за їхнє відповідальне виконання.

Так, на шляху до євроінтеграції парламентом 27 липня 2023 року прийнято закон № 3277-IX, яким змінено порядок конкурсного відбору членів Конституційного Суду України. Наразі відбір до цього судового органу здійснює Дорадча група експертів, в якій міжнародні експерти мають вирішальний голос. Вважаємо, що залучення до неї представників міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері верховенства

³³ Відновлено повноважний склад Вищої ради правосуддя. URL: <https://www.hcj.gov.ua/news/vidnovleno-povnovazhnyy-sklad-vyshchoyi-rady-pravosuddya> (дата звернення 23.02.2024 р.).

³⁴ Комісія відновлює кваліфікаційне оцінювання суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/komisiya-vidnovlyuye-kvalifikatsiynе-ocinyuvannya-suddiv> (дата звернення 23.02.2024 р.).

³⁵ Enlargement: Commission recommends starting accession negotiations with Ukraine, Moldova, Bosnia and Herzegovina, and candidate status for Georgia. URL: https://commission.europa.eu/news/enlargement-commission-recommends-starting-accession-negotiations-ukraine-moldova-bosnia-and-2023-11-08_en (дата звернення 23.02.2024 р.).

права, судової реформи та антикорупційної політики сприяє відкритості конкурсного відбору й тим самим мінімізується політичний вплив.

Висловлюємо сподівання, що новий порядок надасть змогу обрати професійних та порядних кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, ліквідує «приватний клуб членів», заснований на суддівській чи парламентській квоті, й тим самим поверне довіру до судової системи.

У рамках євроінтеграційних реформ також відновлено роботу Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які не функціонували ще до початку повномасштабного російського вторгнення, що значним чином послабило роботу одну із гілок влади в надзвичайних умовах. Зокрема, законом від 14 липня 2021 року № 1635-IX створено передумови для реформування органів суддівського самоврядування, від яких напряму залежить розвиток українського правосуддя у відповідності до європейських стандартів шляхом призначення всього суддівського корпусу та забезпечення дотримання Конституції та законів України, в тому числі й за допомогою звільнення суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

Отже, в Україні за сильної підтримки з боку народу рішення про надання статусу кандидата в ЄС створило потужну динаміку реформ у сфері правосуддя з метою досягнення європейських стандартів, незважаючи на триваючу жорстоку війну. Український уряд і парламент продемонстрували рішучість у досягненні суттєвого прогресу у виконанні інтеграційних вимог, відображених у Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС. В Україні запроваджено прозору систему попереднього відбору суддів Конституційного Суду та реформовано органи судового управління. Таким чином, країна продемонструвала свою спроможність досягти прогресу в узгодженні з «*acquis communautaire*» ЄС, навіть під час війни, що ще раз вказує на потужне прагнення стати повноправним членом європейської спільноти.

АНОТАЦІЯ

Дана робота присвячена дослідженню впливу європейської інтеграції на побудову українського правосуддя як інструмента забезпечення правової держави.

Автором розкрито поняття «європейський стандарт у сфері правосуддя», визначено його характерні риси та запропоновано класифікаційні критерії. На основі аналізу нормативно-правових актів виділено дві групи досліджуваних стандартів: європейські стандарти щодо побудови незалежної судової гілки влади й наповнення останньої професійним та добросовісним суддівським корпусом; європейські стандарти щодо здійснення правосуддя при розгляді цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ.

Наголошено, що європейський стандарт незалежності судової гілки влади ґрунтується на приписах союзного договору, який вимагає від держав-членів забезпечити ефективний судовий захист у сферах, охоплених законодавством ЄС. Крім того, встановлено, що незалежність судової гілки влади досягається шляхом якісного наповнення суддівського корпусу за допомо-

гою проведення добору спеціальним органом. Також автор дійшов висновку, що попри відмінності в залежності від юрисдикції справи, європейські стандарти щодо здійснення правосуддя мають загальноприйняті стандарти.

Встановлено, що здобувши статус кандидата на вступ до ЄС, Україна розпочала адаптацію національного законодавства до європейського правового простору, зокрема, шляхом виконання встановлених Європейською Комісією рекомендацій щодо реформування судової системи. Зокрема, вдосконалено порядок конкурсного відбору членів Конституційного Суду України за допомогою Дорадчої групи експертів з вирішальним голосом міжнародних експертів. Також проаналізовано особливості реформаційного відновлення Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії суддів.

За результатами дослідження автором зроблено висновок, що незважаючи на повномасштабну війну з РФ, Україна має змогу та бажання узгоджувати своє законодавство та правову систему з «acquis communautaire» ЄС, що вкотре демонструє свої прагнення у побудові правової держави європейського зразка.

Література

1. Enlargement: Commission recommends starting accession negotiations with Ukraine, Moldova, Bosnia and Herzegovina, and candidate status for Georgia. URL: https://commission.europa.eu/news/enlargement-commission-recommends-starting-accession-negotiations-ukraine-moldova-bosnia-and-2023-11-08_en (дата звернення 23.02.2024 р.).

2. Бабенко Г.О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 353–356.

3. Бринцев В.Д. Система організаційного забезпечення судової влади України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Х., 2011. 520 с.

4. Васильєв С.В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. *Проблеми законності*. 2012. № 120. С. 70–82.

5. Висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 10 грудня 2020 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)039-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)039-e) (дата звернення 23.02.2024 р.).

6. Висновок Венеційської комісії щодо проекту закону № 7662 від 23 листопада 2022 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2022\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2022)046-e) (дата звернення 23.02.2024 р.).

7. Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10321-2022-INIT/en/pdf> (дата звернення 23.02.2024 р.).

8. Вища рада правосуддя припинила роботу: звільнились одразу 10 членів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324971/> (дата звернення 23.02.2024 р.).

9. Відновлено повноважний склад Вищої ради правосуддя. URL: <https://www.hcj.gov.ua/news/vidnovleno-povnovazhnyy-sklad-vyshchoyi-rady-pravosuuddya> (дата звернення 23.02.2024 р.).

10. Договір про функціонування Європейського Союзу від 07 лютого 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

11. Європейська хартія про статус суддів від 8–10 липня 1998 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 23.02.2024 р.).

12. Комісія відновлює кваліфікаційне оцінювання суддів. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/komisiya-vidnovlyuye-kvalifikatsiynne-ocinyuvannya-suddiv> (дата звернення 23.02.2024 р.).

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 23.02.2024 р.).

14. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загально-теоретична характеристика : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Львів, 2004. 447 с.

15. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019, 184 с.

16. Паскар А.Л. Європейські стандарти правосуддя. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Чернівці, 29 жовтня 2021 року) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2021. С. 118–121.

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя : Закон України від 14 липня 2021 року № 1635-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 320.

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2846-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text> (дата звернення 23.02.2024 р.).

19. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування : Закон України від 16 жовтня 2019 року № 193-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 354.

20. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

21. Про звернення Вищої ради правосуддя до Верховного Суду як суб'єкта права на конституційне подання щодо конституційності окремих положень законів : Рішення Вищої ради правосуддя від 12 серпня 2021

року № 1822/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1822910-21#Text> (дата звернення 23.02.2024 р.);

22. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

23. Про стандартизацію: Закон України від 05 червня 2014 року № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

24. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

25. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах № 7662 від 12 серпня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40213> (дата звернення 23.02.2024 р.)

26. Рекомендація (94) 12 Комітету міністрів щодо незалежності, ефективності та ролі суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення 23.02.2024 р.)

27. Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/13-r2020> (дата звернення 23.02.2024 р.)

28. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/povvna/uhvaleno-rishennya-u-spravi-za-konstytucijnym-podannjam-verhovnogo-sudu-shchodo-sudoustroju> (дата звернення 23.02.2024 р.)

29. Саленко О.В. Гармонізація законодавства України про судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами: монографія. Київ : Алерта, 2016. 174 с.

30. Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. Червень. С. 263–269.

31. Скрипнюк О.В. Права і свободи людини та громадянина: міжнародні стандарти, національна практика та проблеми їх конституційної модернізації в Україні. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 56–63.

32. Сліпенюк В.В. Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2021. 288 с.

33. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року.
URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
(дата звернення 23.02.2024 р.).

Information about the author:

Slipeniuk Vasyl Volodymyrovych,

Doctor of Philosophy in Law,
Associate Professor at the Department of political science,
law and European integration
Odesa Polytechnic National University
1, Shevchenko avenue, Odesa, 65044, Ukraine